

УДК 351.862.4

В. В. Халеп

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

Розглянуто умови виникнення міжетнічних конфліктів в Україні виходячи із тривалої соціально-політичної нестабільності у державі та характеристик окремих регіонів з компактним проживанням етнічних меншин. Обґрунтовано можливі наслідки у разі виникнення міжетнічних конфліктів. Визначено роль і місце Національної гвардії України у разі виконання завдань силами охорони правопорядку у цій обстановці. У загальному вигляді прогнозовані службово-бойові завдання Національної гвардії.

Ключові слова: міжетнічні конфлікти, Національна гвардія, необхідні і достатні умови.

Постановка проблеми. Місце традиційних міждержавних конфліктів поступово займають внутрішні та локальні міжнародні конфлікти, причому серед перших переважають так звані “конфлікти ідентичності” – національні, етнічні, релігійні та міжнаціональні етнічні конфлікти (МЕК). Небезпека таких конфліктів обумовлюється вразливістю сучасних суспільств та нерозвиненістю методів протидії таким загрозам.

Події останнього часу (анексія Криму, бойові дії в окремих територіях Донецької та Луганської областей, внутрішні конфлікти у державах Близького Сходу і Північної Африки), а також минулого Радянського Союзу (Фергана, Карабах, Абхазія, республіки Прибалтики та Придністров'я) свідчать про те, що стан міжнаціональних (міжетнічних) і міжконфесійних відносин – один із головних чинників, що впливає на суспільно-політичну ситуацію у державі, і саме в цих регіонах спостерігалися і продовжують спостерігатися певні негативні тенденції.

Як свідчать події минулого і сучасності, саме на сили правопорядку покладається виконання основного комплексу дій щодо здійснення режимних і силових заходів, спрямованих на локалізацію району виникнення МЕК та припинення масових заворушень і нормалізацію обстановки.

Виходячи із зазначеного вище виникає потреба окреслити визначальні характеристики міжнаціональних взаємин, ступінь культурної і соціальної близькості чи відчуженості між національно-етнічними

групами, а також можливі регіони виникнення міжетнічних конфліктів на території України. І у зв'язку з цим слід спрогнозувати службово-бойові завдання Національної гвардії України (НГУ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доволі повно проблему виникнення міжетнічних конфліктів на території нашої країни висвітлено у працях [1, 2, 3, 7]. Однією з особливостей кризи, яку переживає Україна, є недостатня національна самоідентифікація. Сьогодні майже кожний етнос намагається побудувати власну державу, забезпечити собі участь на найвищому державному рівні, аби створити найкращі умови для свого існування, тому проблема міжетнічних конфліктів існує і її необхідно детально досліджувати.

У законах України [4, 5] не чітко визначені завдання НГУ у разі виникнення МЕК, що може мати негативні наслідки під час планування їх застосування у складних умовах обстановки.

Метою статті є проведення аналізу необхідних і достатніх умов виникнення МЕК на території України, визначення ролі та місця НГУ у разі виконання завдань силами охорони правопорядку в цій обстановці й у загальному вигляді прогнозувати службово-бойові завдання Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. На цей час у світі існує понад 4 тис. народів-етносів, які говорять 6 тис. мов, та понад 200 незалежних країн, і лише близько 20 серед них є етнічно однорідними. Усі інші країни, у тому числі й

Україна, – поліетнічні, де проживають більше п'яти відсотків етнонаціональних меншин [1].

Аналіз історичної практики свідчить про те, що розвиток і становлення більшості сучасних країн не проходили без руйнівного впливу етнонаціональних меншин. Саме наявність (або відсутність) етнополітичних конфліктів визначає рівень політичної стабільності та безпекового прогресування тієї чи іншої держави [6].

Увесь спектр конфліктів на етноісторичних засадах (а саме конфлікти внутрішньоетнічні, етнокультурні, етнорелігійні, етнотериторіальні, етноекonomічні, етнополітичні тощо) є міжетнічним явищем, тобто зіткненням між двома і більше етноісторичними суб'єктами. Тому міжетнічний конфлікт і є актуальним предметом дослідження з точки зору його зародження та можливих наслідків.

Значущість цього дослідження зумовлена також існуванням у сучасній Україні потенційно конфліктогенних проблем та визначенням завдань, які має виконувати НГУ у ситуації, що склалася. Зокрема, це мовний конфлікт між західним та східним етномовними регіонами (представники останнього виражають невдоволення політикою “примусової українізації”), тривале напруження у відносинах Росії та України внаслідок анексії Криму та продовження підтримки так званих ДНР і ЛНР. Доцільним буде згадати й проблему визнання української церковної автокефалії.

Останнім часом також постає проблема так званого “примирення з історією”, що вже стало своєрідним каталізатором напруження у відносинах із сусідніми державами (Росією, Польщею, Угорщиною, Румунією тощо). Час від часу реанімується мовно-писемницька проблема (кирилиця – латиниця) в україно-молдовських, україно-румунських і особливо україно-угорських етнокультурних реаліях [8]. Періодично нагадують про себе вияви настроїв в етносоціальному середовищі закарпатських русин, бойків та угорців, придністровських молдаван, буковинських румун, придунайських гагаузів та ін.

Один із важливих аспектів сучасного розвитку міжетнічних конфліктів – невпинне розширення міжетнічних контактів. Розвиток комунікацій, зростання мобільності населення, удосконалення засобів масової інформації – усе це розширює сферу взаємодії етносів. Паралельно, завдяки глобалізації відбуваються

процеси збільшення великих за чисельністю етносів і зменшення нечисленних народів. Етнічні групи намагаються зберегти себе, свій історичний досвід, культуру, власну унікальність. Учені вважають, що третє тисячоліття продемонструє зміну державних кордонів, якщо вони не збігаються з етнічними. Результатом цієї тенденції може стати збільшення чисельності незалежних держав до 300 (нині їх близько 200) [5]. Саме тому міжетнічні конфлікти потребують особливої уваги з точки зору їх наслідків.

У політології виділяють такі типи міжетнічних конфліктів, як міжособистісні, етносоціальні та міжетнічні, у прямому розумінні терміна. Для виникнення міжетнічного конфлікту необхідна наявність певних чинників [5].

По-перше, це рівень національної самосвідомості. Якщо такий рівень вищий чи нижчий за адекватний, то це призводить до зростання етноцентризму.

По-друге, – наявність у суспільстві “критичної маси” проблем, що стосуються етнонаціонального буття, до яких слід віднести: а) несприйняття побуту національних меншин; б) приниження їхньої гідності іншими народностями; в) перешкоджання національним меншинам бути повноправними громадянами держави.

По-третє, – наявність політичних сил, які спроможні використати у боротьбі за владу два попередні чинники.

Аналіз зазначених чинників – це обов'язок органів виконавчої влади як у центрі, так і у регіонах, а результати аналізу повинні доводитися органам правопорядку каналами системи взаємодії з метою підготовки до можливих дій.

Для усвідомлення конфлікту як певного процесу необхідно розрізняти такі його фази: а) формальна, коли створюється соціальна база, формується ідеологія, висуваються вимоги до можливостей виникнення конфлікту; б) загострення розвитку конфлікту, коли сторони переходять до войовничої тактики, відкрито йдучи на розрив з узаконеними нормами сумісного проживання на певній території та структурами державної влади; в) воєнна реалізація конфлікту, коли можливе збройне зіткнення між тими, хто висуває вимоги, та владою – як регіонального, так і центрального рівнів; г) постреалізаційна, коли відбувається відбудова порядку, у тому числі відновлення державної влади, що

існувала до конфлікту; д) постформальна, під час якої проводяться переговори та дискусії між владою та конфліктуючою стороною з проблем забезпечення безпеки у регіоні конфлікту; е) вирішення конфлікту, коли усуваються причини, що призвели до сутичок, у тому числі й із застосуванням зброї.

Більшість чинників успішного вирішення конфліктів має психологічний характер, оскільки відображує особливості поведінки і взаємодії опонентів. За цих умов важливо мати ефективну систему взаємодії регіональних органів виконавчої влади з органами правопорядку з метою адекватності реагування на можливий розвиток МЕК.

Об'єктивний аналіз причин МЕК потребує дослідження етнопсихологічного, соціально-економічного, соціокультурного та політичного аспектів, а у зв'язку з цим – переліку завдань, які може виконувати НГУ у разі виникнення цих причин.

Етнопсихологічний аспект пов'язаний з виникненням в етнічній спільноті необхідної захисної реакції у разі загрози існуючим цінностям етносу. Соціокультурний аспект пов'язаний з політикою форсованої, насильницької мовної асиміляції, загрози етнічній традиційній культурі або релігії. Соціально-економічний чинник діє під час будь-яких міжетнічних конфліктів, але його прояв буває різним. Він може відігравати провідну роль, бути однією з причин конфлікту, відображувати існуючу соціально-економічну нерівність або економічні інтереси окремих суспільних груп.

Для аналізу міжетнічних конфліктів дуже важливим є політичний чинник. Відродження етнічності супроводжується появою нових політичних лідерів етносу, які ставлять собі за мету досягнення політичної влади – як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні. Зрештою, *міжетнічний конфлікт* – це боротьба за контроль над розподілом матеріальних та духовних ресурсів. Для України це є характерним, і зазначені прояви необхідно враховувати під час організації взаємодії регіональних органів виконавчої влади і визначення завдань для силових структур, у тому числі й для НГУ.

Шляхи подолання МЕК дуже складні. Це пов'язано з тим, що багато з них мають глибокі історичні коріння, багаторічну історію загострення і затухання, вони є відображенням підсвідомості людини, а часто підпадають і під сильний релігійний вплив.

За національним складом Україна належить до багатонаціональних держав. Українці становлять абсолютну більшість населення країни. Більшість українців проживає на своїх етнічних землях, де сформувався український народ. На цих землях вони завжди мали чисельну перевагу над іншими національними та етнічними групами. Але протягом історичного періоду (як наприклад, приєднання частини Західноукраїнських земель у 1940 р., входження до складу УРСР у 1961 р. Криму та повернення у середині 80-х років минулого століття депортованих кримських татар) національний склад населення України змінювався, і сучасні державні кордони країни суттєво відрізняються від етнічних меж проживання українців, а також інших національностей.

За даними першого всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні проживало 37,5 млн українців, або 77,8 % загальної чисельності населення держави. Українці становлять абсолютну більшість (понад 90 %) у 13 з 27 регіонів України та переважну більшість (70–90 %) – у 7 регіонах. Частка українців знижується до 60 % лише у двох областях Донбасу та Одеській області, і тільки в Автономній Республіці Крим частка українців не досягає 50 % і становить 24,3 %. Майже моноетнічною є Тернопільська область, у якій українці становлять 97,8 % населення області. Поряд з українцями на території держави проживає понад 100 національностей [1].

Для повноти твердження щодо наявності *необхідних умов* виникнення МЕК в Україні нижче наведено статистичні дані етнічних груп за регіонами держави станом на 2001 р. на прикладі Закарпатської і Львівської областей (див. рисунок).

Наведені статистичні дані дозволяють зробити такі висновки.

1. Закарпатська область є багатонаціональною. Основним і корінним населенням є українці (80,5 %). Проживають також угорці (12,1 %), румуни (2,6 %), росіяни (2,5 %), цигани (1,1 %), словаки (0,5 %), німці (0,3 %), усього понад 30 національностей.

2. У Львівській області найбільше росіян проживає у таких містах, як: Львів – 64,6 тис. (8,9 %), Червоноград – 4,5 тис. (6,4 %), Стрий – 3,2 тис. (5,2 %). Поляки проживають у Мостиському районі – 4,7 тис. (7,6 %), м. Львові – 6,4 тис. (0,9 %), а також у Самбірському та Старосамбірському районах.

У решті районів польське населення складає менше за 1 %.

3. Білоруси та євреї проживають дисперсно у містах регіону Західної України.

4. Найбільша строкатість у національному складі спостерігається у південно-західній частині Чернівецької області у міжріччі Дністра та Дунаю. Тут переважає українське населення – 35,8 %, угорці – 24,8 %, росіяни – 17,7 %, молдавани – 15,2 %, гагаузи – 4,6 % та ін. У північних та центральних районах області населення більш однорідне за національним складом і складається здебільшого з українців.

У зазначених вище регіонах найбільш активно спостерігаються аспекти виникнення МЕК, до яких слід віднести: а) погіршення соціально-економічного становища населення; б) розшарування населення за майновими ознаками; в) діяльність національно- та релігійно-екстремістських угруповань; г) прикордонне положення, близькість до місцевості, де відбуваються міжнаціональні (міжетнічні) конфлікти, війни; д) велика чисельність безробітних; е) приплив мігрантів з економічно слаборозвинутих держав; ж) зростання національної самосвідомості, бажання етнічних груп до національного відокремлення; к) діяльність або вплив зарубіжних екстремістських організацій; л) фактори дискримінації окремих національних громад; м) міжконфесійні відносини серед громадян у регіоні.

Уже наразі у зв'язку з тим, що в Україні немає суворої відповідальності за подвійне громадянство, у зазначених регіонах спостерігається масове отримання

громадянами України паспортів суміжних держав, особливо це стосується Чернівецької області, що може призвести до відомого грузинсько-абхазького сценарію розвитку подій. Загальна етнополітична ситуація у цих регіонах визначається комплексними питаннями взаємодії найбільших етнічних груп, а також проблемами, що виникають у процесі міжетнічної, міжкультурної комунікації в соціальній, економічній, соціокультурній та політичній сферах.

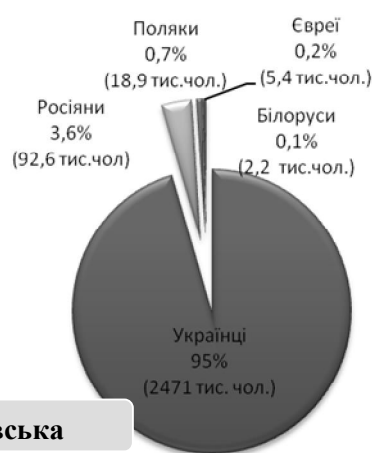
Велике занепокоєння викликає у цих регіонах стан міжконфесійних відносин, який значною мірою залежить від забезпечення прав віруючих на задоволення їх релігійних потреб, а також від взаємовідносин конфесійних та церковних громад (релігійної толерантності громад і віруючих). Головні причини виникнення міжконфесійних конфліктів полягають у позарелігійній площині, насамперед, у перенесенні до релігійної сфери політичних і національних суперечностей та у зіткненні економічних інтересів представників різних національних груп, що прикриваються релігійними гаслами.

Якщо у визначених регіонах питання релігії не будуть політизуватися або ототожнюватися з національно-етнічними, то ймовірність загострення міжконфесійних відносин або виникнення конфлікту на релігійному підґрунті є досить невеликою.

Тому зазначене вище свідчить про те, що наразі в окремих регіонах України є ознаки виникнення МЕК, що підтверджує наявність *достатніх умов* для виникнення такого небезпечного явища.

Закарпатська

Львівська

Статистичні дані етнічних груп за регіонами держави станом на 2001 р.

Це є певним сигналом для органів державної влади і правоохоронних органів щодо необхідності:

а) повернутися до проблеми організації ефективної взаємодії, перш за все регіональних органів виконавчої влади, місцевого самоврядування і правоохоронних органів;

б) уточнити завдання і можливості, насамперед регіональних сил охорони правопорядку, до складу яких входить НГУ [9, 10, 11].

Отже, в сучасних умовах з урахуванням застосування великої частини сил та засобів НГУ на сході України, у разі виникнення МЕК у будь-якому іншому регіоні України на Національну гвардію України можуть бути покладені такі службово-бойові завдання:

1) існуючі завдання з новим наповненням, а саме: а) охорона об'єктів життєзабезпечення, мостів різного призначення, тунелів тощо; б) охорона аеропортів, залізничних і автомобільних вокзалів, державних установ засобів масової інформації тощо; в) охорона релігійних установ і пам'ятників історії та культури;

2) завдання миротворчого характеру, які пов'язані із спостереженням за припиненням вогню і розведенням ворогуючих сил, забезпечення переговорів між цими силами, участь в операціях з розмінування.

Висновки

Проведений у статті аналіз свідчить про наявність умов виникнення МЕК в Україні. Його виникнення може спричинити часткову або повну неспроможність функціонування органів державної влади і введення надзвичайного стану. Тому виникає інтерес до таких наукових завдань: 1) обґрунтування переліку завдань, які може виконувати НГУ, зі стабілізації обстановки у районі надзвичайного стану і відновлення функціонування органів державної влади в умовах виникнення МЕК; 2) визначення складу сил угруповання НГУ в регіоні держави та способів його застосування у разі відновлення функціонування органів державної влади у результаті МЕК.

Список використаних джерел

1. Дашкевич, Я. Українське відродження і національні меншості [Текст] / Я. Дашкевич // Україна в сучасному світі : матеріали наук.

конф. Республіканської асоціації українознавців. – Київ : Наука, 1990. – С. 51.

2. Мукомель, В. Н. Вооруженные межнациональные и региональные конфликты: людские потери, экономический ущерб и социальные последствия [Текст] / В. Н. Мукомель. – Москва : Наука, 1997. – 160 с.

3. Панченко, А. В. Конфлікти у громадянському суспільстві [Текст] / А. В. Панченко. – Київ : Наука, 2001. – 135 с.

4. Про правовий режим надзвичайного стану [Текст] : Закон України від 15.05.2003 р. № 743-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 23. – Ст. 176.

5. Про Національну гвардію України [Текст] : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17.

6. Стрелецкий, В. Н. Этнотерриториальные конфликты: Сущность, генезис, типы [Текст] / В. Н. Стрелецкий. – Москва : Наука, 1997. – 265 с.

7. Сенюшкіна, Т. О. Попередження та врегулювання етнічних конфліктів: державно-управлінський вимір (проблеми теорії, методології, практики) [Текст] : монографія / Т. О. Сенюшкіна. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – 368 с.

8. Плани Румынии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yandex.ua/images/search?text> (дата обращения : 14.10.2017 р.). – Загл. с экрана.

9. Халілев, Р. А. Міжетнічні конфлікти та їх зв'язок зі станом оперативної обстановки [Текст] / Р. А. Халілев // Ученые записки Таврического регионального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). – № 1. – С. 300–310.

10. Адамчук, М. М. Сценарій підходу до формування угруповання внутрішніх військ для виконання завдань з реагування на надзвичайні ситуації [Текст] / М. М. Адамчук, Ю. П. Бабков, В. М. Бацамут // Честь і закон. – 2013. – № 4. – С. 25–43.

13. Неклюдов, В. Г. Агресивний натопв як елемент соціального суб'єкта масових заворушень на ґрунті міжнародних конфліктів [Текст] / В. Г. Неклюдов // Волтерс Клувер. – 2005. – № 4. – С. 144–148.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2018 р.

УДК 351.862.4

В. В. Халеп

УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В УКРАИНЕ

Рассмотрены условия возникновения межэтнических конфликтов в Украине исходя из продолжительной социально-политической нестабильности в государстве и характеристик отдельных регионов с компактным проживанием этнических меньшинств. Обоснованы возможные последствия в случае возникновения межэтнических конфликтов. Определены роль и место Национальной гвардии Украины в случае выполнения задач силами охраны правопорядка в этой обстановке. В общем виде прогнозированы служебно-боевые задачи Национальной гвардии.

Ключевые слова: межэтнические конфликты, Национальная гвардия, необходимые и достаточные условия.

UDC 351.862.4

V. V. Halep

THE CONDITIONS FOR OCCURRENCE OF ETHNICAL CONFLICTS IN UKRAINE

Overlooked the conditions for occurrence of ethnical conflicts in Ukraine based on long-time social and politics instability in the state and features of certain regions with high-density population of ethnic minorities. Outlined possible outcomes in case of beginning of ethnical conflicts. Defined position and role of National Guard in case of law enforcement units operating in the area. Predicted the general service and combat tasks of National Guard.

The reason for this is that the position of traditional interstate conflicts is replaced systematically by interior and local conflicts, including so called hybrid warfare in Ukraine, at that among the first are prevalent 'conflicts of identity' - national, ethnical, religious (interethnic conflict). The danger of such conflicts is determined by vulnerability of modern societies and underdevelopment of countermeasure methods.

Last time events such as annexation of Crimea, Donbas (interior conflicts in the countries of the Near East and North Africa), also history of Soviet Union (Fergana, Karabachos, Abkhazia, the Baltic states and Trans Dniester) show that the state of international (interethnic) and interreligious relationships one of the main factors, which influence on social and political situation in the state, and particularly in this regions was noticed and continue to be observed some negative tendencies.

The practice of the past and modern times shows, that the main tasks as implementing of security procedures and methods of force, focused on localization of the interethnic conflict area, suppressing of mass riots and standardization of situation are performed actually by law enforcement establishments.

Therefore, it is necessary to define the extract characteristics of international relationships, level of cultural and social neighbourhood or standoffishness between national-ethnic groups, also possible regions of beginning of interethnic conflicts in Ukraine. Due to this, it is possible to predict service and combat tasks of the National Guard of Ukraine.

Analysis of historical practice shows that development and formation of most modern countries were not done without shattering impact of ethno-national minorities. The presence (or absence) ethno-political conflicts determines the level of political stability and secure progress of one or another country.

The whole spectrum of ethno-historical based conflicts (as ethno-cultural, ethno-religious, ethno-territorial, ethno-economical, ethno-political conflicts etc.) from objective side are interethnic phenomenon, i.e. collision between two and more ethno-historical subjects. That is why interethnic conflict is a currently important subject from the viewpoint of it's formation and possible consequences.

Keywords: ethnic conflicts, the National Guard, necessary and sufficient conditions.

Халеп Володимир Володимирович – старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки – начальник парашутно-десантної служби Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-9044-913X>